

KOLO HRVATSKO - DAS KROATISCHE KOLO KAO DRUŠTVENI PLES PREMA OPISU IZ 1848.

Višnja Hrbud-Popović,
Zagreb

Autorica minuciozno opisuje oblik i figure, način izvođenja i funkciju kola kao društvenoga, salonskoga plesa u sredini prošloga stoljeća. Istražuje i odnos folklornoga i salonskoga plesa, to jest sve ono što se događa u situaciji svjesnoga i namjernoga prilagođavanja "narodnoga plesa" salonskoj plesnoj situaciji. Temeljito je ispitala plesne priručnike i ukupnu situaciju u Hrvatskoj i Zagrebu, u potrazi za elementima koji kolo "izravno uključuju u onovremena društvena događanja" (na pr. funkcija figure "ilirski" ili "narodni grb"). Zaključuje kako se "hrvatsko kolo javlja kao jedinstveni plesni znak svoga doba i kao takvo treba biti priznato i prihvaćeno".

Dosadašnja istraživanja razdoblja ilirskog preporoda s različitih aspekata uključuju *kolo kao društveni ples*¹ u područje svoga zanimanja, i to na temelju mnogobrojnih izvora: napisa iz onovremene štampe, sačuvanih plesnih redova, spomen-knjižica s plesnih zabava, muzičkih kompozicija (kola Vatroslava Lisinskog) i sl.² Ti izvori škrti su detaljima vjerojatno zato jer su bili namijenjeni

¹ Franjo Ksaver Kuhač značajki je uočio razliku između *narodnog kola* i njegove obradbe za plesne zabave građanskih i aristokratskih krugova. Upotrijebivši termin *dvoransko kolo*, precizno je naznačio njegov specifičan karakter sukladan pravilima ustaljenima za tu vrstu plesa. Slijedeći s uvažavanjem ovu distinkciju, u ovom se radu bavim kolom kao *društvenim plesom*.

² Dubravka Franković, Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835-1849, *Arti musices*, Zagreb, 1977, VIII/1, 5-54; O muzičkom životu Hrvatske tragom oglasnika ilirske štampe, *Iz starog i novog Zagreba*, Zagreb 1984, sv. VI.

Nada Premrl, "Ples kao oblik društvenog života u prošlosti Zagreba", *Iz starog i novog Zagreba*, Zagreb 1974, sv. V; "Društveni život u sjevernoj Hrvatskoj kao dio preporodnog nacionalnog programa", *Hrvatski narodni preporod*, Zagreb 1985.

Nancy Lee Chalfa Ruyter & Hana C. Ruyter, *Nineteenth-Century Sources for the Study of Yugoslav Dance*, Proceedings, Dance History Scholars Fifth Annual Conference, Harvard University, 13-15 February 1982, Riverside 1982; *Dvoransko kolo. Dance and South Slavic Nationalism in Nineteenth-Century Croatia*, Proceedings, Dance History Scholars Seventh

publici za koju je pojam *kola* bio jasan "iz viđenja", iz iskustva stečenog u plesnim dvoranama; spominju se okolnosti, a da objekt rasprave ostaje neobjašnjen, nedovoljno definiran. Iako sadržajem skromni, spomenuti izvori ipak dopuštaju dvojadi uvid u problematiku *kola*, i to na planu društvene recepcije i percepcije te na planu formalnih osobina. Ostavljajući po strani njegove društvene implikacije, jer ne ulaze u temu ovog rada, proizlazi da se *kolo* prema navedenim formalnim odrednicama svrstava u vrstu figuralnih društvenih plesova; spominju se nazivi pojedinih likova, tj. plesnih figura, te broj parova plesača. Osnovna karakteristika plesa u toj formi jest plesanje u paru, pri čemu se odnosom među-partnerima i njihovim položajem u odnosu na ostale sudionike plesa formiraju u prostoru figure, likovi - otuda se izvodi naziv figuralni ples - čije nazive sugerira ili karakter kretanja ili formacije koju plesači projiciraju na plohu po kojoj se kreću. Broj figura ili likova te njihovi nazivi i redosljed nisu fiksni.

Doznajemo također da se radi o dvije vrste *kola*: "hrvatskom" i "slavonskom", različitim po broju i nazivima plesnih figura te po muzičkoj mjeri, što se razabire iz sačuvanog notnog materijala. Iz notnog materijala glazbe za kolo Vatroslava Lisinskog doznajemo da je slavonsko kolo imalo 2/4, a hrvatsko kolo 3/4 mjeru. Hrvatsko i slavonsko kolo Lisinskog iz 1841. imaju po dva lika; slavonsko kolo iz 1843. ima pak sedam, a hrvatsko šest figura. Hrvatsko kolo iz 1847. ima šest figura kao i slavonsko kolo izvedeno u Beču 1851. Za ovo posljednje već Kuhač tvrdi da mu je nepoznato (Fr. Ks. Kuhač, *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, Zagreb 1904, 207), a Županović smatra da je moglo nastati krajem 1850. ili početkom 1851. (Lovro Županović, *Vatroslav Lisinski (1819-1854). Život. Djelo. Značenje*, Zagreb 1969, 283)

Knjižica s opisom plesa naslovljena *Kolo hèrvatsko - Das kroatische Kolo* štampana 1848. kod Franje Župana u Zagrebu, omogućuje nam, za sada samo za "hrvatsko" kolo, detaljan uvid u plesnu fakturu *kola*, strukturu osnovnih koraka te u kompoziciju pojedinih figura.³ Tom se knjižicom služio Fr. Ks. Kuhač prilikom

Annual Conference, Goucher College, Towson, Maryland, 17-19 February 1984, Riverside 1984, 101-108.

Ivan Ivančan, "Narodni plesni običaji Južne Dalmacije", *Narodna plesna kultura u Hrvata*, Zagreb 1985; *Narodni plesni običaji Požeške Kotline*, Zagreb 1986.

Stjepan Sremac, "Ples u suvremenim pokladnim običajima u Hrvatskoj", *Narodna umjetnost*, Zagreb 1988, 25, 137-174.

³ *Kolo hèrvatsko - Das kroatische Kolo*, bez godine. Knjižica formata 7x11cm, nema originalne korice, a paginacija počinje brojem osam. Na parnim stranicama nalazi se hrvatski tekst, a na neparnima njemački prijevod tiskan goticom. Prvo poglavlje, "Opis kola hèrvatskoga", odnosno na sljedećoj stranici isti tekst na njemačkom, "Das kroatische Kolo", nalazi se na stranicama bez paginacije. Knjižica ima osam kratkih poglavlja i sedam ilustracija (drvoreza shematskog prikaza plesnih likova). Na prvoj unutarnjoj stranici rukom je ispod naslova *Kolo hèrvatsko - Das kroatische Kolo* ispisano "U Zagrebu kod Fr. Župana", bez godine štampanja, što se potpuno podudara s naslovom iste knjige u Kukuljevićevoj bibliografiji. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija Hrvatske*, Zagreb 1860, 73, redni br. 846, *Kolo hèrvatsko - Das kroatische Kolo*. Datacija knjižice može se pouzdano utvrditi kompariranjem podataka iz nekoliko izvora. U *Südslavische Zeitung*, 1850, 10. Župan nudi na prodaju isto izdanje. Pored njemačkog reklamnog teksta tiskanog goticom, u oglasu je reproduciran i prikaz prvog lika, "Naklona": dva koncentrična kruga na kojima su točkicama i malim neispunjenim kružićima - oznake za ženske i muške plesače - naznačena mjesta parova 1-8. Po detaljima i nekim malim nepravilnostima vidi se da je taj lik u oglasu reprint iz knjižice *Kolo hèrvatsko - Das...*, str. 14, Lice 1. Naklon. Potpuni tekst oglasa glasi: "Das National Kolo mit deutscher und illirischer Beschreibung und Abbildung, ist zu haben um 10 fr. K. Mze. Tanz-Gesellschaften in unserer Vaterlande, welche von diesen Anweisungen wenigstens 12 Stück auf einmal bestellen und den Betrag von 2 sl. 20 fr. CM. bar frankirt einsenden, erhalten solche franko, mittelst Post eingesendet, bei jedem Postamte. Agram den 8. Jänne 1850. Franz Zupan, Buchhändler." (Na

izrade opisa dvoranskog kola i navodi je u uvodnom dijelu tog rada, objavljenom 1872. u *Vienacu*.⁴ Otada knjižica nije pobudila zanimanje istraživača i ostala je neobrađena. Malo je vjerojatno da opis koji ona sadrži ima prethodnika, pa ga možemo smatrati prvim u nizu od nekoliko opisa *kola* nastalih u kasnijim razdobljima.

Pored opisa *Kolo hrvatsko - Das kroatische Kolo* iz 1848, te navedenog opisa dvoranskog kola Fr. Ks. Kuhača iz 1872. na poticaj iz Karlovca tiskara u Sušaku štampa 1880. opis "Hrvatsko kolo". U Zavodu za istraživanje folklora u Zagrebu nalazi se rukopis opisa "Hrvatsko salonsko kolo" Petra Ortolanija, dubrovačkog trgovca, iz 1936. U mnogim izvorima nalazimo podatke prema kojima je i Pietro Coronelli, profesionalni plesni učitelj u Zagrebu, u drugoj polovici 19. st. također izradio opis salonskog kola, ali do sada nijedan primjerak tog opisa nije pronađen.

Prema novinskom oglasu knjižara i stampara Lavoslava Župana bilo je predviđeno izdavanje i opisa "slavonskog kola", ali o tom opisu nemamo podataka. U *Narodnim novinama* 1847. nalazimo obavijest "tiskarne i knjigarnje" Franje Župana koja će uskoro izdati "Opis kola horvatskog-slavonskog sa slikami (figurami) i napčvimi (notami) u narodnom i njemačkom jeziku" (*Novine...*, 1847, 95). Sljedeće godine u istim novinama oglasa:

"U slavjanskoj knjigarnici Lavoslava Župana u Dugoj ulici u Zagrebu izašlo je i prodaje se... Opis Kola Hrvatskoga sa dčvorčezami, koji pred oči stavljaju sve slike (figure) ovoga kola..., cijena 20 kr. u srebru ... za koju cijenu će kupci badava dobiti i opis Slavanskog Kola, koji će za malo vremena izaći" (*Novine...*, 1848, 12, 14).

Kad 1850. Župan u *Südslavische Zeitung* ponovo reklamira prodaju opisa kola, spominje samo opis hrvatskog kola.

Opis "slavonskog kola" ne nalazimo u popisu izdanja obuhvaćenih u Kukuljevićevoj bibliografiji, a i Kuhač u svom radu o *kolu* spominje samo navedeni opis "hrvatskog kola". Možemo pretpostaviti da su političke prilike uoči burne 1848. osujetile realizaciju najavljene publikacije.

Dok se godina (1848) izlaženja knjižice *Kolo hrvatsko - Das kroatische Kolo* mogla uspoređivanjem i nadopunjavanjem podataka iz raznih izvora pouzdano utvrditi, što ujedno potvrđuje da je riječ o opisu o kojem govori Kuhač, ostaje potpuno neizvjesno tko je autor teksta. U Kuhačevoj rukopisnoj ostavštini nalazimo podatak o "hrvatskom kolu" u figurama iz 1848. štampanom kod Suppana (Župana, op. V. H.-P.) bez imena autora, a u zagradi pod upitnikom navedeno ime Štriga.⁵ Osim što se Albert Štriga spominje kao učitelj *kola* na Pravničkom balu 1848, zasada nema drugih podataka koji bi potkrijepili ovu Kuhačevu pretpostavku.⁶

U izdanju *Kolo hrvatsko - Das...* uz tekst, paralelno na hrvatskom i njemačkom jeziku, štampani su likovni prilozii - shematski prikazi tlorisa

ovom podatku - kao i na nesebičnoj pomoći i poticajima, naročito tijekom traganja za knjižicom *Kolo hrvatsko - Das...* - zahvaljujem Dubravki Franković. U *Narodnim novinama* već 27. studenog 1847 (*Novine dalmat. - horv. - slav.*, 1847, 95) Župan najavljuje skori izlazak knjižice, a sljedeće godine u istim novinama (*Novine...*, 1848, 12 i 14) opis kola "hrvatskoga" nudi na prodaju.

⁴ Fr. Šaver Kuhač-Koch, "Dvoransko kolo", *Vienac*, 1872, 4, 7, 8, 9, 10, 11.

⁵ Arhiv Hrvatske, Kuhač, fasc. XX (prema popisu Dr. Vinko Žganec, Zagreb 1946), *Historisches für slavische Tänze*, str. 21.

⁶ *Danica, horv., slav. i dalmat.*, 1848, br. 8, "Pravnički bal", str. 32.

karakteristične formacije plesača za svaku od navedenih figura - "lica" u hrvatskom prijevodu izvornog teksta - koje nose nazive: "Naklon, Věnac, Lanac, Zvězda, Pěrstenci, Ilirski gěrb". Tiskana u džepnom formatu, knjižica je pisana sažeto ali s jasnim uputama te se mogla uvijek naći pri ruci.⁷ Po jednostavnosti pristupa bila je namijenjena najširem krugu ljubitelja plesa, a trebala je i prije ulaska u balsku dvoranu pružiti neka osnovna znanja. Da bi dojam figuralnog plesa, pa tako i *kola*, bio na visini, svaki je plesač unaprijed morao znati putanju kretanja i maksimalno pažljivo pratiti ostale sudionike. To se nije moglo postići bez prethodnih pokusa i priprema, koje su upute iz knjižice zasigurno mogle olakšati i ubrzati. Da bi izvedba *kola* bila što skladnija, plesna društva prije balova organiziraju pokuse što su se zadržali do kraja prošlog stoljeća. U *Glasniku Županije požeške* iz 1894. nalazi se poziv na pokus:

"Ples... Budući da će se kod plesa također 'kolo' plesati, to će se zajednički pokusi za taj ples obdržavati u četvrtak u Rothovoj gostioni... društvo najuljudnije poziva sve požeške dame i gospodu, da se za 'kolo' što bolje pripreme, eventualno uzmu neki predujam od ovog plesa, koji će u nedjelju razveseliti mnogu dušu" (prema: Ivan Ivančan, *Narodni plesovi i plesni običaji Požeške kotline*, Zagreb 1986, 25).

Opisujući jednostavnost valcera, Ljudevit Vukotinović je indirektno predočio složenost figuralnih plesova poput kadrile, kotijona i *kola*:

"Valcer[u]... premda je prost, jednostavan, bez proměnah, pa se opet čověku, koj je toliki prijatelj proměnah, najvećma dopada. Možebiti zato, što tako malo brige zadaje, i malo pozornosti iziskuje, jer kad čověk svoju družicu k sebi pritegne i pusti se u vārtenje bez svakog obzira, kako se jedan put okrene, tako se može deset putah, ili sto putah okrenuti... A ljudi rado imadu ovakve *sinecure*, a čim su ugodnije, tim ih vole". (*Danica...*, 1843, 9).

I prije Slavenskog bala u Beču 1844. bilo je organizirano uvježbavanje *kola* o čemu piše Stjepan Pejaković u pismu upućenom Dragutinu Rakovcu u Zagreb. (Dragutin Rakovac, *Dnevnik*, Zagreb 1922, 54).

Popularnost *kola* na plesnim zabavama i izvan Zagreba, primjerice u mnogim mjestima Hrvatske (tada Hrvatske i Slavonije) - "[N]ijedno mĕsto nije tako maleno, da se u njemu Vila plesa ne bi slavila...", - neminovno je dovela do razlika u načinu izvođenja, pa je samo pismeno tumačenje moglo omogućiti prihvat jednog zajedničkog obrasca.⁸

Materijal knjižice podijeljen je na uvodni dio, glavnu uputu za izvođenje osnovnog koraka "hrvatskog kola" i, po slijedu izvođenja, na objašnjenje za oblikovanje svakog od šest ranije navedenih "lica" - plesnih figura ("Naklon, Věnac, Lanac, Zvězda, Pěrstenci, Ilirski gěrb). U uvodu stoji da muzička introdukcija naznačuje koje će se *kolo* izvoditi: "hěrvatsko" ili "slavonsko", a za izvođenje je potrebno "osam parah"... "[D]a je jedno ili drugo kolo potpuno...". Oba plesa sastoje se od dva dijela. U prvom dijelu, pošto se odrede parovi, svi sudionici držeći se za ruke plešu u kolu. U drugom dijelu plesači oblikuju plesne figure, tj. nizom promjena tlorisa kretanja aranžiraju u prostoru različite formacije. Prije izvođenja svakog lika ponavlja se početni ples u kolu. Plesna shema može se prikazati ovako: AB, AC, AD, AE, AF, AG. "Hrvatsko" se kolo razlikuje od "slavonskog" po broju taktova muzike određene za izvođenje kola između pojedinih figura. "Hrvatsko" ima osam, a "slavonsko" šesnaest, dok je u

⁷ Džepna izdanja plesnih uputa bila su uobičajena u srednjoj Evropi. Ljubiteljima plesa služila su da se i bez pomoći plesnih učitelja upute u nove plesove.

⁸ *Novine...*, 1848, 25.

oba slučaja isti broj taktova za izvođenje likova - šesnaest. Način na koji autor teksta u uvodnom dijelu opisa spominje "slavonsko kolo" pokazuje da javnost može očekivati skoro objavljivanje toga kola i da će se oba izdanja tretirati kao jedna cjelina. Na istom mjestu izražava se i želja da plesači nauče i druge vrste kola "... kao što se na primjer igra u Banatu ili Srěmu".⁹ Prema Kuhačevu mišljenju ilirci su poznavali samo kolo, a zanemarivali ostale narodne plesove, kao "ketuš" ili "staro sito", koji bi kao parovni plesovi bili prikladni da se udomaće u građanskim krugovima. Za svoje suvremenike Kuhač kaže: "... naši tanzmeisteri... znadu samo za onaj hrvatski ples, što su iznieli na vidik Iliri". (Fr. Ks. Kuhač, *Ples i plesovna glazba*, Zagreb 1893, 9).

U sljedećem poglavlju objašnjava se način izvođenja koraka u kolu na osam taktova, označenih u nekim kompozicijama *kola* kao "andante". Ispod naslova poglavlja "Kolo Hèrvatsko" nalazi se crtež kružnice na kojoj su točkicama označeni pravilno raspoređeni ženski i muški plesači: ukupno osam parova.¹⁰ Brojevi od jedan do osam u smjeru obrnutom kretanju kazaljke na satu, ponavljaju se dva puta - jednom za plesača, drugi put za plesačicu. Kružnica je osnovni oblik svake figure, jer svaka počinje i završava u formaciji kola.

Niz koraka na šest četvrtinki, tj. dva tročetvrtinska takta, predstavljaju plesnu periodu koja se ponavlja kretanjem po krugu. Znak za početak muzike i plesa daje kolovođa, koji može odrediti da se na nekoliko početnih taktova ne izvodi plesni korak, već da se svi plesači samo lagano ljuļaju. Slijedi upozorenje da korak valja započeti na prvoj četvrtinki muzičkog takta te završiti plesanje u kolu nakon osam taktova, kako bi se na vrijeme započelo s izvođenjem likova. Tu se naglašava da je uloga kolovođa važna za određivanje trenutka prilaza u pojedine figure. Na kraju istog poglavlja navodi se nekoliko općenitih savjeta: "U tim koracima svaki neka se dotle uvježbava, dok mu se korak posve savèršen i lagan neće učiniti; i svaki neka pozoran bude, da čim sitnije igra, lěpše bo igra, isto tako i plesalice neka umilne svoje koraćice prave...".¹¹

Ostala poglavlja knjižice, njih šest, donose opis po jednog od navedenih "lica". Ispod naslova poglavlja, koji je ujedno i naziv lika, nalazi se "dèrvorèz" nakarakterističnije formacije dotične figure. Opseg teksta razlikuje se od poglavlja do poglavlja, što ovisi o stupnju jednostavnosti ili zamršenosti izvedbe lika koji se opisuje.¹² Kod nekih likova ima i alternativnih rješenja, jer jednu varijantu "mnogo je lěpše viděti" od druge. Općeniti savjet u nekoliko poglavlja odnosi se na "plesalice", kojima se preporučuje da "što najsitnije mogu igraju". Ova se primjedba danas može shvatiti dvojako. Sitni se koraci preporučuju kako bi ples djelovao uglađenije ili - što je vjerojatnije - kako bi se ritmičkim kretanjem i minimalnim pomicanjem u prostoru postigao efekt titranja tijela, što je izrazita odlika narodnog plesanja. Preferiranje onog što "narodno jest" nalazimo u "Opazki" na kraju knjižice. Tu stoji "da se tamo gdje je to moguće, tako plesalac kako i plesalica lěvom rukom podboče...", jer to je "narodno".¹³

Opis u knjižici *Kolo hèrvatsko - Das...* omogućuje rekonstrukciju "hrvatskog kola" i ujedno predočuje kako je na tom plesnom materijalu došlo do prilagodbe

⁹ *Kolo hèrvatsko - Das kroatische Kolo*, F. Źupan, Zagreb 1848, stranica bez paginacije.

¹⁰ *Kolo hèrvatsko - Das...*, 8.

¹¹ *Ibid.*, 10, 12.

¹² Naroćito je opsežno poglavlje "Lice 5. Pèrstenci", *Kolo hèrvatsko - Das...*, 26, 28, 30, 32, 34.

¹³ *Ibid.*, 38.

folklornih elemenata pravilima svojevrsnog tipa društvenog plesa internacionalne provenijencije. Pod folklornim elementima razumijevam osnovni plesni korak i neke od plesnih figura koji ne predstavljaju preuzete specifično narodne plesne motive, odnosno tipičnu formaciju nekog određenog narodnog plesa. Te plesne odrednice po uvjetovanosti i obrascu primjene najvjerojatnije su se u "plesnom iskustvu" sastavljača plesa, plesnog "ishitrioca", kao i publike gradskih i aristokratskih krugova kojoj je ples bio namijenjen, temeljile na općenitoj predodžbi o načinu na koji "narod" pleše.

Zahtjev po kojemu je osam parova plesača potrebno za kompletan vizuelni dojam o *kolu*, odnosno za figure od kojih se svaka izvodi kroz 16 muzičkih taktova, pokazuje da se i "hrvatsko" i "slavonsko" kolo oslanjaju na salonski ples tipa kadrile.¹⁴ Dajući upute za dvoransko kolo s obzirom na glazbenu pratnju, Kuhač pored broja taktova za pojedini lik, iz čega je vidljiva srodnost s muzičkim periodama kadrile, navodi da se u dijelu "andante" prvih osam taktova "kao kod quadrille, rabi kao uvod" (usp. Kuhač, *Dvoransko kolo, Vienac, 1872*, br. 7, 106). U istom dijelu Kuhačeva opisa preporučuje se za jedno *kolo* 4 ili 8 parova, što se također podudara s pravilima kadrile.

Sličnost s kadrilom uočavali su kod *kola* u plesnim dvoranama i suvremenici Ferde Rusana, čemu se ovaj suprotstavlja s ne baš uvjerljivim argumentima (usp. *Danica...*, 1846, br. 25). Broj figura kadrile nije postojan, kao ni u slučaju *kola*, i varira između pet i šest; potonji se broj susreće češće (usp. Cellarius, *La danse des salons*, Paris 1849, 25-26; B. Klemm, op. cit., str. 121; Jevgenija Vasiljevna, *Tanjec*, Moskva 1968, 126).

Broj plesnih figura oba *kola* najčešće se ustaljuje na broju šest. Slobodna, "ishitrena" ritmizacija najjednostavnijih pokreta nogu na 3/4 mjeru u stilu narodnog plesnog koraka upućuje na zaključak kako je "hrvatsko kolo" sastavljeno "po načinu drugih konverzionih plesova" (Fr. Ks. Kuhač) te se oslanja na tada popularne ritmove plesnih dvorana. Tročetvrtinska mjera "hrvatskog kola" određena je vjerojatno i željom da se ono razlikuje od "slavonskog" u dvodobnoj mjeri.

Osnovni korak opisan u knjižici *Kolo hrvatsko - Das...* koristi se za kretanje plesača u formaciji kola na 8 taktova kao i za izvođenje figura kroz 16 taktova, kako je to jasno vidljivo iz opisa drugog "lica", "Venac".¹⁵ Time se ne postiže izrazito kontrastiranje dijelova *kola*, jer se dojam mijenja samo u vizualnom efektu različitog nasporeda plesača, a ne i u dinamici plesa. Učinak smirenog kretanja po putanji kruga, između plesnih figura, gubi karakter cezure. Korištenjem istih koraka tijekom čitavog plesa u plesnoj strukturi figura kroz razvoj koreografske zamisli, ne postiže se dovoljna pokretljivost, živost koja

¹⁴ Pripadnost *kola* vrsti plesova tipa kadrile izvodim prema sistematizaciji u plesnom priručniku: Bernhard Klemm, *Katechismus der Tanzkunst*, Leipzig 1876 (treće izdanje). Polazeći od pretpostavke da se u ovim plesovima izvode figure (usp. pitanje br. 235, str. 111), dvije glavne grupe plesova razlikuju se po izvođenju figura ovisno o muzičkoj pratnji. Prvu grupu čine plesovi s tzv. periodičnim figurama, a drugu sa slobodnim figurama, što znači da se u prvom slučaju radi o izvođenju svake plesne figure kroz određen broj taktova čiju osnovnu jedinicu čini muzička perioda od najčešće 8 taktova, katkada podijeljena i na odlomke po 4 takta (usp. pitanje br. 117, str. 40). Daljnja podjela unutar plesova s periodičnim figurama izvršena je prema broju parova plesača. Pod (a) svrstani su plesovi u jednom paru, a pod (b) plesovi više parova čiji je broj određen. Prisjećajući se pravila za izvođenje plesnih figura, *kolo* pripada grupi 1b, pored plesova: "Contratanz = Quadrille, Quadrille à la cour" (usp. pitanje 236, str. 111).

¹⁵ *Kolo hrvatsko - Das...*, 18.

naprosto traži plesanje u kolu kao predah, i to s dvojakim efektom: u doslovnom značenju kao fizički odmor te uslijed izrazitog kontrasta, polučivanje snažnijeg vizualnog dojma.

Od vremena nastanka početkom četrdesetih godina do opisa iz 1848, *kolo* je praćeno kritikom i upućivanjem na nedostatke, i to s mnogo uvidavnosti, s "čistom i živom naměrom" da se *kolo*, jednako "hrvatsko" kao i "slavonsko", proslavi poput salonskih plesova ostalih slavenskih naroda - primjerice kao "posestrina polka".¹⁶ Značajna je primjedba Ljudevita Vukotinovića o nedostatku pravog karaktera u salonskoj verziji *kola* i savjet da se obilaskom terena približe upoznaju načini na koji narod pleše.¹⁷ Gotovo ista preporuka ponavlja se i u dopisu iz Beča god. 1847, kad je izvedba na slavenskom balu omogućila usporedbu *kola* s ostalim društvenim plesovima, što je moralo potencirati njegove majnkavosti.¹⁸ Kritičke primjedbe odnose se na nedovoljno korištenje svih ljepota pučkog kola i na njegovu neadekvatnu preradbu u formu salonskog plesa. Pučko kolo zadivljuje, a da bi se isto djelovanje postiglo u salonima potrebno je tu "igru" bolje "... urediti i priljubiti balovima".¹⁹ Prvenstveno valja upoznati sve načine izvođenja kola po raznim krajevima te "... gledajuć na svēt za koi ga naměnismo prirediti i sastaviti u jedno tēlo...". Najzanimljivija vijest iz istog članka odnosi se na prisutnost francuske maitresse de danse iz Pariza, koja tom prilikom o *kolu* izjavljuje: "Il y a du caractère, de la grâce de l'esprit; mais il faudrait la passer et repasser".²⁰ Za kvalitativan pomak u tom smislu bio je potreban plesni stručnjak; entuzijazam i dnevna praksa plesnih "ishitrlaca" nisu bili dovoljni. Premda su u glazbenom životu ilirskog razdoblja također sudjelovali mnogi pojedinci "... a da se nisu mogli podičiti, da su naučili prva počela umjetničke glazbe...", ipak su stvorena značajna djela jer su ove predvodili "... valjani i vješti glazbotvorci".²¹ To se nažalost ne može ustvrditi za ples, jer su obrazovani plesni učitelji bili rijetkost u našoj sredini.

Stranac Alojzije Deperis, profesionalni plesač i plesni učitelj, nije za svoga kratkog boravka vjerojatno mogao pridonijeti suštinskoj transformaciji *kola* i približiti ga ostalim plesovima internacionalne razine i reputacije.²²

Zapažanja o "hrvatskom kolu" u *Danici* iz 1848, iz vremena koje se podudara s izlaskom knjižice *Kolo hrvatsko - Das...*, upotpunjuju sliku o plesu dobivenu čitanjem opisa. Dojmovi zabilježeni na stranicama *Danice* u članku "Pravnički bal" zasigurno ne bi bili toliko zanimljivi u mnogim detaljima da tom prilikom izvedba *kola* nije bila vrlo kvalitetna, što je i istaknuto u napisu.²³ Jednolično ponavljanje istog sklopa koraka, kako je to vidljivo iz opisa, davalo je *kolu* mirnoću koja se publike dojmila kao "[O]zbiljna čustviteljnost, plemenu

¹⁶ *Danica...*, 1847, br. 9.

¹⁷ Usp. Ljudevit Vukotinović, "Lětošnje poklade u Zagrebu", *Danica...*, 1843, br. 10. Primjedbe na *kolo* Vukotinović još iznosi u prvom dijelu navedenog članka u *Danici...*, 1843, br. 9, te u članku Salon u Zagrebu, *Danica ilirska*, 1842, br. 6.

¹⁸ *Danica...*, 1847, br. 9.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ Fr. Š. Kuhač, *Ilirski glazbenici*, Zagreb 1893, str. V.

²² Usp. Višnja Hrbud-Popović, "Neki refleksi evropskog baletnog teatra na zagrebačkoj pozornici u prvoj polovici 19. stoljeća. Alojzije Deperis, 'Meštar od plesanja', kao prvi posrednik", *Arti musices*, Zagreb, 1987, 18/1-2, 107-125.

²³ *Danica...*, 1848, br. 8.

hrvatskom vlastita..." i pogodovala da se plesom tog ugođaja otvori bal.²⁴ Zanimljiva je u istom članku karakterizacija "hrvatskog kola" unutar niza "narodnih igara" u koje se, određujući zajedničku pripadnost prema usvojenim idejama "slavenstva", osim "hrvatskog" svrstava i "slavonsko kolo" te polka i mazurka. Prema stupnju dinamičnosti "... kolo slavonsko daje temu i allegro, kolo hrvatsko adagio, a mazur vivace brillante i finale...". Označujući mjesto "hrvatskom kolu" unutar veće cjeline - "[U] cielosti svojoj ove su tri igre kao jedno dielo velikoga jednoga umjetnika,..." - i definirajući njegov karakter u odnosu na ostale plesove, željela se očito istaći njegova nesumnjiva pripadnost balskom repertoaru.²⁵ Monotonija koja se zamjerala glazbi *kola*, vjerujemo da se ponekad zamjerala i plesu.²⁶ No neke slabosti "hrvatskog kola" koje i danas razabiremo kao da su na opisanom pravničkom balu bile izbjegnute, vjerojatno zahvaljujući uvježbanosti izvođača i mjestu *kola* unutar plesnog reda zabave, što je bila zasluga očito vještog aranžera Alberta Štrige. Slikovitost plesa, postignuta razdiobom velikog kola u četiri manja, uz skladnu izvedbu velikog broja plesača, snažno se dojmila svih prisutnih.²⁷

Dok su suvremenici imali kritičke primjedbe na "hrvatsko" i na "slavonsko kolo", zamjerke Franje Ksavera Kuhača odnose se samo na "hrvatsko kolo". Po Kuhaču, sastavljač "hrvatskog kola" nije znao "... kako puk po Slavoniji, Hrvatskoj, Bačkoj, Srbiji i Bosni svoje kolo pleše...", te prema tome njegovi likovi "... nisu uzeti iz pučkih plesova..." kao u slučaju "slavonskog kola", "... nego su izmišljeni..." a i "... njegov ritam razlikuje [se] od plesovnih melodija našega naroda kao crno od bijela".²⁸ Obje su Kuhačeve primjedbe, i na likove i na ritam, opravdane.

Plesna figura s nazivom "Ilirski gèrb" i shodno tome u opisu *Kolo hrvatsko - Das...* predočena formacija plesača u obliku polumjeseca i zvijezde ukazuje da se ne radi o osloncu na narodni ples, već o inspiraciji koja koristi opće poznati simbol vremena s jasnom političkom konotacijom.²⁹ Kolom u formi društvenog plesa propagiraju se preporodne ideje, pa se stoga i na područje plesa proširuje valjanost zapažanja Nedjeljka Fabrija, prema kojemu "prvi razlog nastanka umjetničkog djela" - misli se ovdje na književnu i glazbenu produkciju prve polovice 19. st. u Hrvatskoj - postaje njegova "svrsishodnost, praktična uporabnost". Ne samo "težački korak" (parafraza Fabrijeve sintagme "težačka pjesma") već i ilirski grb, idejno prepoznatljiv znak, civilizacijskoj funkciji društvenog plesa daju strogo nacionalno obilježje.³⁰

Redosljed, broj i nazivi plesnih figura variraju u razdoblju do opisa iz 1848. i to su uvjerljivi pokazatelji da se *kolo* plesalo na razne načine. Potpunu podudarnost s nazivima i brojem likova navedenim u opisu *Kolo hrvatsko - Das...* nalazimo kod *kola* koje 1847. u Karlovcu podučava "plesni meštar" Scio iz

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Danica...*, 1847, br. 9: "Muzika je taka, da se malo ne ono isto jednako svira (monoton);..."

²⁷ *Danica...*, 1848, br. 8

²⁸ Kuhač, "Dvoransko kolo...", str. 61. Navedene Kuhačeve primjedbe objašnjavale su razloge zbog kojih se "hrvatsko kolo" u njegovo vrijeme nije više plesalo "ni u Zagrebu niti nigdje drugdje" potvrđujući pravilo "da se nemože održati ono, što nema korena u narodu, pa makar se zanj radilo što mu drago..."

²⁹ *Kolo hrvatsko - Das...*, str. 34.

³⁰ Usp. Nedjeljko Fabrio, *Kazalištarije*, Zagreb 1987, 71-72.

Ljubljane.³¹ U *kolu* Vatroslava Lisinskog u G-duru iz 1847. nalazimo navedene iste likove osim šestog, koji umjesto "Ilirski gèrb" nosi naziv "Narodni grb". Završni lik "hrvatskog kola" na zagrebačkom streljačkom balu 1843. imao je naziv "Mesec", što se dovodi u vezu sa zabranom ilirskog imena iste godine.³² Danas je teško odrediti koliko su drugačiji nazivi uvjetovali i drugačije kretanje u plesu, odnosno nije li razlika postojala samo u naslovu figure. Osim navedenim varijantama "hrvatskog kola" Fr. Ks. Kuhač prigovara varijanti istog *kola* koje se pleše u sedam likova. Broj sedam se opravdava i tumači traženjem oslonca u slavenskoj mitologiji, što za Kuhača nije razlog da se "prosto kolo", čoda "slavonskog kola", zamijeni novim likom "Zmija".³³ "Prosto kolo" u formi jednostavnog narodnog igranja trebalo je na kraju plesa naglasiti njegovo podrijetlo, što je opet sastavljajući "hrvatskog kola" ponukalo da taj lik izostave, jer narodno kolo bez veće obradbe "ne dolikuje salonu".³⁴ Navedena Kuhačeva primjedba nije se mogla odnositi na *kolo* u opisu *Kolo hrvatsko - Das...*, jer u posljednjoj figuri "Ilirski gèrb"... "zvězda trèba da se... stavi na svoje mèsto...", tj. da se pridruži polumjesecu, "... i tako se čitavo kolo složi i igra u okolo, dok se muzika ne svèrši."³⁵

Kako možemo razabrati iz opisa završnog dijela plesa, na ranije spomenutom pravničkom plesu 1848. posljednja figura "hrvatskog kola" bila je "Zmija". Autor članka u *Danici* nadahnuto opisuje finale plesa:

"... kod poslednje figure (koja je po našem mmienju najliepša)...", četiri manja kola "... sjedine se opet u jedno veliko kolo; misao ove, premda posve proste figure, jest velika; ona bo šetnja po dvorani na različne načine i kao po različnih drumovih izvedena, jest kao putovanje po raznih zemljah slavjanskih".³⁶

Možemo pretpostaviti da je upravo zbog simbolike uočene u kretanju plesača, a koja se zasigurno nastojala osvijestiti i kod sudionika plesa, posljednja figura *kola* proglašena u članku "najliepšom".

Koliko god *kolo*, naročito kao društveni ples, imalo efemeran karakter i zbog ograničene "praktične uporabnosti" za izražavanje romantičkog rodoljublja zadržalo u zbiru pojava ilirskog razdoblja prividno sporedno značenje, ne smije nam promaći da u njegovim osobinama očitamo i vrednujemo odrednice svojstvene sveukupnom domaćem stvaralaštvu toga povijesnog trenutka. U borbi za prevladavanje strane dominacije u svim sferama života, pa tako i u društvenom životu plesnih dvorana, pokušalo se stvoriti ples koji bi se pridružio ostalim plesovima slavenskog podrijetla i izražavao osobitosti našeg etnosa. Uzor se traži u narodnom kolu, koje zbog svoje rasprostranjenosti predstavlja najtipičniji ples naših prostora:

"'Kolo' je obće naimenovanje ilirskog tanca, a 'kolo hrvatsko' i 'kolo slavensko', kao i 'Oro'... (... Sèrblji svoj narodni tanac 'Oro' zvani imadu) jesu samo vèrste od kola".³⁷

³¹ *Novine...*, 1847, br. 6.

³² Plesni red za kolo, Zagreb 1843, "Kolo na Zagrebačkih strelačkih balovih u pokladah g. 1843 tancano" - Muzej grada Zagreba, 1259.

³³ Kuhač, "Dvoransko kolo...", str. 61.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Kolo hrvatsko - Das...*, str. 36.

³⁶ *Danica...*, 1848, br. 8.

³⁷ *Danica...*, 1846, br. 31.

Značenje kola u tim nastojanjima dobiva na težini i prihvaćanjem saznanja da "... prosti ga narod od tisuće godina igra".³⁸

U skladu s odnosom umjetničkog stvaralaštva romantizma prema folkloru - u muzici se folklorni elementi prilagođuju "... zakonitosti postojećih tradicija umjetničke muzike" - u društvenom plesu *kolo* elementi narodnog plesa prilagođuju se plesnoj formi građanskih slojeva, i to plesnoj formi kadrile, plesu duge tradicije.³⁹ Nastala krajem 17. st. kadrila poprima značajke narodnog plesa sredine u kojoj se udomaćuje, što joj unatoč prodoru parovnih plesova produžuje vijek popularnosti do konca prošlog stoljeća.⁴⁰

U naše krajeve kadrila dolazi s francuskom okupacijom i pod nazivom "četvorka" poprima neka lokalna obilježja. Predstavljala je zanimljivu okosnicu oko koje su se mogli komponirati elementi narodnog plesa, o čemu kao zasebnoj temi predstoji posebno istraživanje.

Na plesnom redu za "Kolo na Zagrebačkih strelačkih balovih..." (usp. bilješku 32) ispod dva paralelna stupca s navedenim likovima za "hrvatsko kolo" (Naklon, Venac, Lanac, Zvezda, Burma, Mesec) i "slavonsko kolo" (Osmica, Zvezda, Karika, Oblica, Tociljalka, Prolaz), štampan je francuski tekst preuzet iz *Revue des deux mondes*. Tekst glasi:

"Les figures du kolo rappellent les détours du labyrinthe, où le fil d'Ariadne dirigeait Thésée contre le monstre. Le trouble de l'amante de Thésée revit entièrement dans l'éloquente pantomime de la jeune coryphée, qui dirige, en agitant un mouchoir blanc, la longue chaîne de ses compagnes, se porte en avant, en arrière, s'élançe, puis reploie en spirale cette belle guirlande dont elle est la tête et la fleur. Si cette danse, ainsi altérée, exécutée dans sa simplicité rustique, est pourtant d'une si profonde poésie, que deviendrait-elle, rehaussée ou transformée par l'art?"⁴¹

Navedeni tekst u nekim detaljima razlikuje se od originala, koji glasi:

"Les figures de la *romaika* rappellent encore, comme jadis, les détours du labyrinthe, où le fil d'Ariane dirigeait Thésée contre le monstre. Le trouble de l'amante de Thésée revit entièrement dans l'éloquente pantomime de la jeune coryphée, qui dirige, en agitant un mouchoir blanc, la longue chaîne de ses compagnes, se porte en avant, en arrière, s'élançe, puis reploie en spirale cette belle guirlande, dont elle est la tête et la fleur. [...] Si ces danses, ainsi altérées, exécutées dans leur simplicité rustique, sont pourtant d'une si profonde poésie, que deviendraientelles, rehaussées ou transformées par l'art?"⁴²

³⁸ *Novine...*, 1847, br. 6.

³⁹ Usp. Pavao Markovac, "Prilog uz problem nacionalnog stila u muzici", u: *Izabrani članci i eseji*, sabrao i uredio Andrija Tomašek, Zagreb 1957, 122.

⁴⁰ Usp. *Baljet*, enciklopedija, Moskva 1981, 231.

⁴¹ "Figure kola podsjećaju na vijuge labirinta kojima je Ariandina nit vodila Tezeja da se suprotstavi čudovištu. Uzbuđenost Tezejeve drage oživljava u svoj potpunosti u rječitoj pantomimi mlade privrženice koja, mašući bijelim rupcem, predvodi dugu nisku svojih drugarica, pokreće se naprijed, natrag, zaleti se, pa zatim ponovo u spirali savija tu lijepu girlandu kojoj je ona i vodilja i cvijet. Ako je taj ples, tako izmijenjen, izvođen u svojoj seljačkoj jednostavnosti, ipak tako duboko poetičan, što bi tek bilo s njime da ga umjetnost još uzdigne i preinači?" - prijevod Nede Juračić).

⁴² Cyprien Robert, "Le monde greco-slave", *Revue des deux mondes*, 1842, veljača, str. 419. Cyprien Robert, prema *Enciklopedijskom slovaru* (Petrograd 1899, svezak XXVI.A, str. 858) francuski pisac, rođen 1807. (godina smrti nepoznata), autor ovih djela: *Essai d'une philosophie de l'art* (1836), *Les Slaves de Turquie* (1844), *Les deux panslavismes* (1847), *Le monde slave, son passé, son état présent, son avenir* (1855). U *Narodnim novinama* 1848. (br. 48) objavljena je vijest da je C. Robert imenovan profesorom slavenske književnosti na Collège de France. Ujedno je imenovan sekretarom novoosnovanog Društva slavjanskog u Parizu koje

Univerzalnom značenju kola, čiju vertikalnu trajanja neki nastoje uroniti u duboku prošlost sve do svijeta antičkih mitova, dodaje se prema opisu *Kolo hrvatsko - Das...* i element koji ga izravno uključuje u onovremena dnevna društvena događanja. Završni lik u obliku ilirskog grba na eksplicitan način afirmira opće prepoznatljivu ideju te, pridodamo li tome interpretaciju značenja putanje kretanja plesača, kako to donosi članak o pravničkom plesu 1848, "hrvatsko" se *kolo* javlja kao jedinstven plesni znak svoga doba i kao takvo treba biti priznato i prihvaćeno.

THE CROATIAN KOLO - DAS KROATISCHE KOLO AS A SOCIAL DANCE ACCORDING TO DESCRIPTION FROM 1848.

SUMMARY

The author thoroughly describes the form and figures, the way of performing and function of *kolo* as a social dance and dance of a saloon in the middle of 19th century. She deals with the connection of folk dance and urban dance, analyzing the situation of conscious and deliberate adaptation of the "folk dance" to the drawing-room dancing situation.

Dancing manuals and the entire social conditions in Croatia and Zagreb have been studied in search for the elements which give evidence on the contemporary social role of *kolo* dance. The *Croatian kolo* happens to be the unique dancing sign of the epoche, and it must be accepted and recognized as such.

(Translated by I. Lozica)